Funcții care admit / nu admit primitive

Dumitru GĂLEATĂ [1] *și* ***Gabriel POPA*** [2]

Ne propunem în ceea ce urmează o abordare cât mai intuitivă a unor probleme considerate în general ca fiind „dificile”, grupate în următoarele clase:

I. Dată o funcție, să se stabilească faptul că admite primitive;

II. Dată o funcție, să se arate că nu admite primitive;

III. Dată o funcție a cărei expresie depinde de anumiți parametri, să se determine valorile acestora astfel încît funcția să admită primitive.

În redactarea acestui articol am pornit de la constatarea că soluțiile date în diverse cărți unora dintre problemele din [**2**], pag. 13-14, sunt artificiale şi greu de urmărit de către elevi. Propunem în cele ce urmează o prezentare pe care o credem logică şi adecvată predării la clasă.

I. ***(i) Orice funcție continuă admite primitive.***

Problema 1. *Funcția* $f:\boldsymbol{R}\to\boldsymbol{R}$, $f(x)=\begin{cases}\dfrac{1}{x^5}e^{\frac{-1}{x^2}} & ,x\neq 0\\ 0 & ,x=0\end{cases}$ *admite primitive.*

Soluție. Substituția $\dfrac{1}{x^2}=t$ conduce la $\dfrac{1}{x^5}=t^{\frac{5}{2}}$ dacă $x>0$ şi $\dfrac{1}{x^5}=-t^{\frac{5}{2}}$ dacă $x>0$, deci $\lim\limits_{x\downarrow 0}f(x)=\lim\limits_{t\to\infty}\dfrac{t^{\frac{5}{2}}}{e^t}=0$; $\lim\limits_{x\uparrow 0}f(x)=\lim\limits_{t\to\infty}\dfrac{-t^{\frac{5}{2}}}{e^t}=0$, de unde $\lim\limits_{x\to 0}f(x)=0=$ *f*(0), adică f este continuă în 0. Cum f este evident continuă pe $(-\infty,0)$ şi pe $(0,\infty)$, rezultă că f continuă pe $\boldsymbol{R}$, deci f admite primitive.

Problema 2. *Funcțiile* $f:\boldsymbol{R}\to\boldsymbol{R}$, $f(x)=\begin{cases}x\sin\dfrac{1}{x} & ,x\neq 0\\ 0 & ,x=0\end{cases}$ *și* $g:\boldsymbol{R}\to\boldsymbol{R}$, $g(x)=\begin{cases}x\cos\dfrac{1}{x} & ,x\neq 0\\ 0 & ,x=0\end{cases}$ *admit primitive.*

Soluție. Pentru *f*, avem $\left|x\sin\dfrac{1}{x}-0\right|\leq|x|\xrightarrow{x\to 0}0$, deci $\lim\limits_{x\to 0}f(x)=0=f(0)$, adică f este continuă . Analog se procedează pentru g .

(ii) Anumitor funcții li se pot construi efectiv primitivele.

[1] Profesor, Grup Școlar “Ștefan Procopiu”, Iași
[2] Profesor, Liceul Teoretic “Garabet Ibrăileanu”, Iași

Problema 3. *Funcţiile* $f : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $f(x)=\begin{cases} 2x\sin\frac{1}{x} - \cos\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *şi* $g : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$,

$g(x) = \begin{cases} 2x\cos\frac{1}{x} + \sin\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *admit primitive.*

Soluţie. Considerăm funcţia $F(x) = \begin{cases} x^2\sin\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$, care este derivabilă pe $\boldsymbol{R}^*$ şi $F'(x) = f(x)$, $\forall x \in \boldsymbol{R}^*$. Să mai arătăm că F este derivabilă în origine, iar $F'(0) = 0$:

$$F'(0) = \lim_{x\to 0}\frac{F(x)-F(0)}{x-0} = \lim_{x\to 0}\frac{x^2\sin\frac{1}{x}}{x} = \lim_{x\to 0} x \quad \sin\frac{1}{x} = 0$$

(vezi Problema 2), deci F este primitivă a lui f. Analog se procedează pentru g.

Generalizare 1. *Funcţiile* $f_n : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $f_n(x)=\begin{cases} nx^{n-1}\sin\frac{1}{x} - x^{n-2}\cos\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *şi*

g_n: $\boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $g_n(x)=\begin{cases} nx^{n-1}\cos\frac{1}{x} + x^{n-2}\sin\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *admit primitive,* $\forall n \geq 2$.

Generalizare 2. *Funcţiile* $f_n : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$,

$f_n(x)=\begin{cases} (n+1)x^n\sin\frac{1}{x^n} - n\cos\frac{1}{x^n} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$

şi $g_n : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $g_n(x)=\begin{cases} (n+1)x^n\cos\frac{1}{x^n} + n\sin\frac{1}{x^n} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *admit primitive,* $\forall n \geq 1$.

(iii) O combinaţie liniară a unor funcţii ce admit primitive, admite primitive.

Problema 4. *Funcţiile* $f : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $f(x)=\begin{cases} \sin\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *şi* $g : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $g(x)=$

$=\begin{cases} \cos\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *admit primitive.*

Soluţie. Funcţia f se poate scrie ca o combinaţie liniară cu coeficienţii -2, 1 a funcţiilor g din Problemele 2 şi 3, deci admite primitive. Analog pentru g.

Observaţia 1. Dacă F este o primitivă a funcţiei f, atunci funcţia $f(\frac{x}{\alpha})$ admite primitiva $\alpha F\left(\frac{x}{\alpha}\right)$.

Observația 2. Funcțiile f și g sînt exemple de funcții necontinue (cu discontinuitate de specia a doua în origine) care admit primitive.

Problema 5. *Funcțiile* $f : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $f(x)= \begin{cases} \sin^2 \frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ \frac{1}{2} & ,x = 0 \end{cases}$ *și* $g : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $g(x)= \begin{cases} \cos^2 \frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ \frac{1}{2} & ,x = 0 \end{cases}$ *admit primitive.*

Soluție. Avem $f(x) = \begin{cases} \frac{1}{2}(1-\cos\frac{2}{x}) & ,x \neq 0 \\ \frac{1}{2} & ,x = 0 \end{cases} = \frac{1}{2} - \frac{1}{2}\begin{cases} \cos\frac{2}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ și analog pentru g.

Problema 6. *Funcțiile* $f : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $f(x)= \begin{cases} \sin^3 \frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *și* $g : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $g(x)= \begin{cases} \cos^3 \frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *admit primitive.*

Soluție. $\sin\frac{3}{x} = 3\sin\frac{1}{x} - 4\sin^3\frac{1}{x}$, deci $f(x) = \frac{3}{4}\begin{cases} \sin\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases} - \frac{1}{4}\begin{cases} \sin\frac{3}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$, fiecare dintre funcțiile din dreapta admițând primitive cf. Problemei 4 și Observației 1.

Generalizare. *Funcția* $f : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $f(x)= \begin{cases} \sin^{2n+1} \frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *admite primitive* (O.M.,etapa județeană, 1982).

II. ***(i) Funcțiile care nu au P.D. nu admit primitive.*** În acest sens, ținând seama de proprietățile unei funcții cu P.D., putem proceda în mai multe moduri:

- Dacă $Im\, f$ nu este interval, atunci f nu admite primitive;
- Dacă f are discontinuități de specia I , atunci f nu admite primitive.

Problema 7. *Funcția* $f : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $f(x) = [x]$ *nu admite primitive.*

Soluție. $Im\, f = \boldsymbol{Z}$, care nu este interval.

Problema 8. *Funcția* $f : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $f(x) = x - [x] = \{x\}$ *nu admite primitive.*

Soluție. Pentru $k \in \boldsymbol{Z}$, avem $\lim\limits_{x \uparrow k} f(x) = 1, \lim\limits_{x \downarrow k} f(x) = 0$, deci f are discontinuități de specia I.

Problema 9. *Funcția* $h : (a,b) \to \boldsymbol{R}$, $h(x)= \begin{cases} f(x) & ,x \in (a,b) \cap Q \\ g(x) & ,x \in (a,b) / Q \end{cases}$, *cu* f *și* g

funcții continue distincte, nu admite primitive (O.M., etapa finală, 1981).

Soluție. Cum $f \neq g$, există $x_0 \in (a, b)$ a.î. $f(x_0) \neq g(x_0)$. Cum $\boldsymbol{R}$ este separat Hausdorff, putem alege $V_f \in V(f(x_0))$ și $V_g \in V(g(x_0))$ a.î. $V_f \cap V_g = \varphi$. Deoarece f, g sunt continue, există $U_f, U_g \in V(x_0)$ (pe care le putem presupune intervale deschise) a.î. $\forall x \in (a, b) \cap U_f \Rightarrow f(x) \in V_f$ *și* $\forall x \in (a, b) \cap U_g \Rightarrow g(x) \in V_g$. Observăm acum că $(a, b) \cap U_f \cap U_g$ este un interval, iar imaginea sa prin h este o reuniune de mulțimi disjuncte incluse în V_f respectiv V_g, care nu poate fi interval.

Observație. Particularizând convenabil funcțiile f și g, obținem soluții pentru problemele II.5, 6, pag. 13 din [**2**].

(ii) Pentru anumite funcții, putem demonstra efectiv că nu admit primitive.

Problema 10. *Funcția* $f_1 : \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $f_1(x)=\begin{cases} \sin\frac{1}{x} - \frac{1}{x}\cos\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ *nu admite primitive* (v. și Problema 3).

Soluție. Observăm că $\left(x \sin\frac{1}{x}\right)' = \sin\frac{1}{x} - \frac{1}{x}\cos\frac{1}{x}$, deci o eventuală primitivă a lui f_1 are în mod necesar forma $F(x) = \begin{cases} x\sin\frac{1}{x} + c_1 & ,x \neq 0 \\ c_2 & ,x = 0 \end{cases}$. Cum F trebuie să fie continuă, atunci $c_1 = \lim\limits_{x\to 0} F(x) = F(0) = c_2$, deci $c_1 = c_2$. Funcția F trebuie să fie derivabilă, deci există limita $\lim\limits_{x\to 0} \frac{F(x) - F(0)}{x - 0} = \lim\limits_{x\to 0} \frac{x\sin\frac{1}{x}}{x} = \lim\limits_{x\to 0} \sin\frac{1}{x}$, ceea ce nu este posibil. Urmează că f_1 nu admite primitive.

(iii) Reducere la absurd.

Problema 11. *Funcția* $f: \boldsymbol{R} \to \boldsymbol{R}$, $f(x) = \begin{cases} \sin\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ \frac{1}{2} & ,x = 0 \end{cases}$ *nu admite primitive.*

Soluție. Presupunem că f ar admite primitive. Cum funcția $g(x) = \begin{cases} \sin\frac{1}{x} & ,x \neq 0 \\ 0 & ,x = 0 \end{cases}$ admite primitive (v. Problema 4), atunci diferența lor admite primitive, deci funcția $h(x) = f(x) - g(x) = \begin{cases} 0 & ,x \neq 0 \\ \frac{1}{2} & ,x = 0 \end{cases}$ admite primitive. Însă $Im\, h = \{0, \frac{1}{2}\}$ nu este interval, deci h nu admite primitive. Presupunerea făcută este falsă.

Observația 1. Problema de mai sus furnizează un exemplu de funcție cu P.D. care nu admite primitive.

Observația 2. Putem da, folosind acest raționament, nenumărate exemple de funcții cu ramuri care nu admit primitive. De altfel, în unele culegeri de teste grilă în vederea pregătirii a diverse examene, se întâlnesc probleme de forma:

„*Funcţia* $f: \mathbf{R} \to \mathbf{R}$, $f(x) = \begin{cases} \sin \dfrac{1}{x} & , x \neq 0 \\ a & , x = 0 \end{cases}$ *admite primitive d.n.d.* $a = \ldots$“

Elevii trebuie obişnuiţi să „simtă“ valoarea potrivită a constantei încă înainte de a trece la rezolvarea propriu-zisă a problemei !

III. Apar deseori aplicaţii de tipul:

Problema 12. *Se consideră funcţia* $f: \mathbf{R} \to \mathbf{R}$, $f(x) = \begin{cases} ae^x & , x \leq 0 \\ \dfrac{\sqrt{1+x} - b}{x} & , x > 0 \end{cases}$ *cu* $a, b \in \mathbf{R}$. *Determinaţi* a, b *a.î.* f *să admită primitive.*

Metoda uzuală de abordare a unor astfel de probleme este căutarea primitivelor lui f pe ramuri, considerarea unei primitive F sub forma generală

$$F(x) = \begin{cases} ae^x + c_1 & , x < 0 \\ c_2 & , x = 0 \\ 2\sqrt{x+1} + \ln \dfrac{x}{x^b(1+\sqrt{x+1})^2} + c_3 & , x > 0 \end{cases}$$

şi determinarea apoi a constantelor a şi b a.î. F să fie continuă şi derivabilă.

Propusă pentru prima oară în clasă, problema primeşte însă de obicei următoarea rezolvare: „Pentru ca f să admită primitive, trebuie ca f să fie continuă şi putem afla a, b din continuitatea lui f“. Lăsând la o parte confuzia care se face între condiţia necesară şi cea suficientă, în contextul dat un astfel de răspuns nu este chiar atât de greşit. În [**4**] este enunţat şi parţial demonstrat următorul rezultat (Problema 10, pag. 118):

Teoremă. *Fie* I *un interval,* x_0 *punct interior lui* I, *iar* $f: I \to \mathbf{R}$ *o funcţie cu P.D. Dacă* f *are limite laterale în* x_0, *atunci* f *este continuă în* x_0.

Demonstraţia dată în [4] este valabilă numai în cazul limitelor laterale finite (adică al discontinuităţilor de specia I), însă ea poate fi adaptată şi în cazul general. Presupunem, prin reducere la absurd, că $f(x_0 - 0) < f(x_0)$ (limita putând fi finită sau $-\infty$) şi fie α un număr între cele două valori. Atunci $\forall V \in V(f(x_0 - 0)), \exists U \in V(x_0)$ a.î. $\forall x \in U$, $x < x_0 \Rightarrow f(x) \in V$. Considerând $V = (f(x_0 - 0), \alpha)$, există U – pe care o putem lua $U = [a, x_0)$ – a.î. $\forall x \in U \Rightarrow f(x) \in V$; altfel spus, $f(x) < \alpha, \forall x \in [a, x_0)$. Rezultă că f nu ia valoarea α pentru $x \in [a, x_0]$, fals.

Revenind la Problema 12, f admite primitive, deci are P.D. În plus, f are limite laterale în 0 : $f(0 - 0) = a$, iar $f(0 + 0) = \begin{cases} \pm\infty & , b \neq 1 \\ \dfrac{1}{2} & , b = 1 \end{cases}$. Din teorema de mai sus, rezultă că $a = \dfrac{1}{2}$, $b = 1$.

Bibliografie

1. V. Arsinte – *Probleme elementare de calcul integral* , Ed. Univ. Bucureşti, 1995.
2. N. Boboc, I. Colojoară – *Analiză matematică* , manual cl. a XII-a, E.D.P., 1999.
3. M. Ganga – *Elemente de analiză matematică* , cl. a XII-a, Ed. Mathpress, 1999.
4. Gh. Gussi et al. – *Analiză matematică* , manual cl. a XI-a, E.D.P., 1999.